

Krajowe Biuro
ds. Przeciwdziałania Narkomanii

DOPALACZE

SKALA ZJAWISKA I PRZECIWDZIAŁANIE

PIOTR JABŁOŃSKI
ARTUR MALCZEWSKI

Autorzy: dr. Piotr Jabłoński, Artur Malczewski
Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa

Korekta: Janina Węgrzecka-Giluń

Nr ISBN: 978-83-938071-8-5

Nakład: 7000 egz.

Druk: Drukarnia Offsetowa Express Druk
Robert Lemanowicz, Warszawa

Egzemplarz bezpłatny

**Publikacja sfinansowana ze środków Krajowego Biura
do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii**

Do przypisów bibliograficznych:

Jabłoński P., Malczewski A., (2014), „Dopalacze” – skala zjawiska
i przeciwdziałanie. Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii,
Warszawa

Wstęp

Ostatnia dekada XX wieku to sygnały spadku używania nielegalnych substancji psychoaktywnych. Wyniki badań Instytutu Psychiatrii i Neurologii (ESPAD) oraz Fundacji CBOS (Młodzież) wskazały zmniejszenie się rozpowszechnienia używania narkotyków w latach 2003-2008. Polska polityka antynarkotykowa odnotowała istotną poprawę sytuacji epidemiologicznej i zdrowotnej w zakresie narkotyków i narkomanii, w tym poprawę stanu zdrowia i bezpieczeństwa zarówno osób używających substancje psychoaktywne w sposób problemowy, jak i osób sięgających po nie w sposób incydentalny. Te pozytywne tendencje zostały jednak skonfrontowane w ciągu ostatnich lat z nowymi wyzwaniami, spośród których najbardziej widocznym społecznie stał się problem obrotu nowymi substancjami psychoaktywnymi, powszechnie nazywanych w Polsce „dopalaczami”, a w literaturze zachodnioeuropejskiej znanych jako „legal highs” lub też „designer drugs”. Terminy powyższe nie posiadają charakteru naukowego.

Zaczęto je używać w mowie potocznej oraz w mediach do nazywania różnego rodzaju substancji i produktów wykazujących rzekome lub faktyczne działanie psychoaktywne. Substancje te mogą być pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, a ich cechą wyróżniającą jest fakt, że nie znajdują się w wykazach substancji kontrolowanych prawem międzynarodowym czy krajowym. Co oznacza, że w Polsce nie są one ujęte w załącznikach do Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 2005 roku. Warto zwrócić uwagę, że pod jedną nazwą występuje szeroka grupa substancji o różnorodnym działaniu – od stymulującego jak np. MDPV przez podobne w działaniu do marihuany np. UR-144 po halucynogenne jak np. 25I-NBOMe. Innym określeniem, z jakim możemy się spotkać przy opisie zjawiska „dopalaczy” jest termin „nowe narkotyki”. W zbiorze tym znaleźć można, zależnie od autorów doniesień, zarówno substancje definiowane zgodnie z wyżej wymienioną Ustawą jako „środki zastępcze”, jak i narkotyki syntetyczne typu amfetaminowego (ATS/ amphetamine type stimulants), czy też leki antyprzeziębieniowe czy antykaszlowe zawierające substancje psychoaktywne, takie jak: pseudoefedryna, dekstrometorfan, benzydamina czy kodeina – będąca substancją bazową dla uzyskiwania raportowanego, jako bardzo

niebezpieczny produkt, o nazwie „krokodyl” (zbiera on śmiertelnie niebezpieczne żniwo w Rosji i na Ukrainie, sporadycznie używany jest również na terenie Unii).

Nowelizacja Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 2005 roku przeprowadzona pod koniec 2010 roku wprowadziła do legislacji nowy termin na „dopalacze”: środek zastępczy. Obecnie trwają prace nad nowelizacją ustawy mające na celu zmianę zapisów dotyczących „dopalaczy” m.in. w ustawie znajdzie się definicja nowej substancji psychoaktywnej wraz z listą tych środków. Kolejnych 114 „dopalaczy” ma zostać objętych kontrolą w 2015 roku. Niniejsza publikacja zawiera w większości materiały opublikowane w Serwisie Informacyjnym NARKOMANIA numer 1 i 2 z 2014 roku, uzupełnione o dodatkowe i najnowsze informacje.

Początek historii

„Dopalacze” w Polsce były na scenie narkotykowej przed 2008 rokiem. Początkowo sporadycznie pojawiały się na polskich forach internetowych oferty zakupu legalnych, w uprzednim porządku prawnym, substancji psychoaktywnych. W 2008 roku rozpoczęła swoją działalność strona internetowa „dopalacze.com”, która przedstawiała nową jakościowo profesjonalną strategię i oprawę marketingową. Oferowane za jej pośrednictwem produkty reklamowane były jako bezpieczne alternatywy dla psychoaktywnych substancji nielegalnych. Jedno z głównych haseł reklamowych firmy dopalacze.com podkreślało nieszkodliwość ich produktów: „życie jest za krótkie na niezdrowe pigułki”. „Dopalacze” oferowano jako np. wyroby kolekcjonerskie, nie nadające się do konsumpcji przez ludzi. Miały być one legalne w całej Unii Europejskiej, atestowane oraz bezpieczne i spełniać funkcję „tabletek imprezowych”.

W ramach oferty sklepów były także sprzedawane mieszanki ziół, od setek lat znanych w różnych kulturach i wykorzystywanych w różnego typu celach m.in. obrzędach, jak np. szafwia wieszczka. Dla użytkowników „dopalaczy” dużym zaskoczeniem było odkrycie w mieszankach ziołowych syntetycznych kannabinoidów, które w dużej części, jeśli nie całkowicie, odpowiadały za ich działanie psychoaktywne. W połowie roku 2008, na skutek otwarcia w Łodzi pierwszego sklepu stacjonarnego, handel dopalaczami zaistniał także w rzeczywistości, poza Internetem.

W krótkim czasie, bo już do końca 2008 roku, działało w Polsce, przede wszystkim w centrach większych miast, około 40 sklepów oferujących coraz szerszą gamę produktów o charakterze psychoaktywnym. Omawiając początki sceny „dopalaczowej” warto wspomnieć o zidentyfikowaniu przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne w lutym 2009 roku na terenie Polski, pierwszego syntetycznego kannabinoidu o nazwie JWH-018, który zapoczątkował burzliwą podaż tego typu substancji na polskim rynku. Jednocze-

śnie błyskawicznie rozwijała się podaż innych nowych substancji i produktów, wśród których pojawiły się m.in. kolejne syntetyczne kannabinoidy, mefedron a później cała grupa różnych substancji z grupy katynonów. Biznesmeni, którzy stworzyli największe sieci sprzedaży rozwijali współpracę na zasadzie franczyzy, co oznaczało, iż każdy posiadający kwotę rzędu około 20-30 tys. mógł otworzyć sklep w ramach sieci dopalacze.com. Rzecznik prasowy kontaktował się z lokalnymi mediami w celu przekazania informacji o otwieraniu kolejnych sklepów dbając w ten sposób o reklamę nowych punktów sprzedaży. Zjawisko powstawania nowych sklepów przyjęło postać wręcz lawinową i wkrótce, do końca roku 2010, w Polsce funkcjonowało ponad 1300 punktów sprzedaży „dopalaczy”. Sprzedaż prowadzona była zarówno przez sklepy internetowe, jak i stacjonarne. Dwie chyba największe firmy dopalacze.com i smartshop konkurowały ze sobą. Paradoksalnie, właściciel tej drugiej, został nazwany przez media królem „dopalaczy”. Firma „dopalacze” w oficjalnym oświadczeniu odcięła się od praktyk stosowanych przez firmę smartshop, która sprowadzała substancje, a następnie konfekcjonowała je na miejscu.

Początkowo „dopalacze” często zamieszczały informację o składzie produktu, co więcej firma chwaliła się na swojej stronie zaświadczeniem jednego z laboratoriów, iż nie sprzedają substancji kontrolowanych. W wyniku delegalizacji pierwszej grupy substancji ich nazwy zostały usunięte, aby utrudnić obejmowanie kontrolą kolejnych substancji. Po zamknięciu sieci sklepów sprzedaż przeniosła się do Internetu. Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji w kwietniu 2011 roku raportowało identyfikację 43 sklepów internetowych oferujących substancje zastępcze i coraz szerszy wachlarz produktów o charakterze psychostymulującym.

Skala używania wśród młodzieży

Polska jako praktycznie pierwszy kraj Unii Europejskiej zaczęła w sposób systemowy zajmować się problematyką nowych „dopalaczy”, czego wyrazem była m.in. waga jaką zaczęto przywiązywać do objęcia powyższego zjawiska aktywnym monitoringiem i badaniami. W 2008 roku Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii zleciło Centrum Badania Opinii Społecznych (CBOS) przeprowadzenie projektu badawczego zatytułowanego „Młodzież”, którym objęto młodych ludzi w wieku 18-19 lat. W ramach tego badania po raz pierwszy w Polsce i prawdopodobnie w Europie, zapytano o używanie „dopalaczy” w ramach badania na poziomie kraju. Pomiar został powtórzony w roku 2010 i 2013, dzięki czemu możemy przyjrzeć się dynamice używania nowych substancji psychoaktywnych w kluczowych momentach, czyli: powstanie sklepów (2008), największa sieć sprzedaży (2010), trzy lata po zlikwidowaniu dużej dostępności do sklepów. Zanim przedstawimy wyniki dotyczące „dopalaczy” przyjrzyjmy się skali używania innych narkotyków. Substancjami najczęściej zażywanyymi przez uczniów były marihuana i haszysz. Do przy-

mowania ich kiedykolwiek w życiu przyznało się w 2013 roku 40% badanych, co oznacza wzrost o 4 punkty procentowe w stosunku do roku 2010. Wyniki ostatniego pomiaru pokazały kontynuację trendu wzrostowego również w przypadku ich używania w ciągu ostatniego roku i ostatnich 30 dni. W ciągu 12 miesięcy poprzedzających pomiar w roku 2013 marihuanę i haszysz zażywał co czwarty uczeń (23%, w 2010 roku 18%), a w ciągu ostatnich 30 dni – prawie co dziesiąty (9%, w 2010 roku 8%). Zażywanie leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza deklaruje obecnie co piąty uczeń (20%, jak w roku 2010), w ciągu ostatnich 12 miesięcy co dziesiąty (11%, w 2010 roku 10%), a w ciągu ostatnich 30 dni – co dwudziesty (5%, w 2010 roku 4%). Po marihuanie i haszyszu, najbardziej rozpowszechnioną nielegalną substancją jest amfetamina. W roku 2008 do eksperymentów z tą substancją przyznało się 9% uczniów, a w 2010 i 2013 roku – 7%. W ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie amfetaminę zażywało 4% uczniów w roku 2008, a w roku 2010 i 2013 – 3%, zaś wskaźniki dla zażywania w ciągu ostatnich 30 dni wynoszą 1% dla roku 2008 oraz 2% dla roku 2010 i 2013. Uczniowie zostali zapytani również o używanie „dopalaczy”.

Według deklaracji z roku 2008, po tego typu substancje sięgnęło kiedykolwiek w życiu 4% uczniów, w 2010 roku odsetek deklaracji wzrósł do 11%. Do kontaktu z „dopalaczami” w ciągu roku poprzedzającego badanie z roku 2010 przyznało się 7% uczniów (wobec 3% w 2008 roku), a w ciągu ostatniego miesiąca – 1% (2% w 2008 roku).

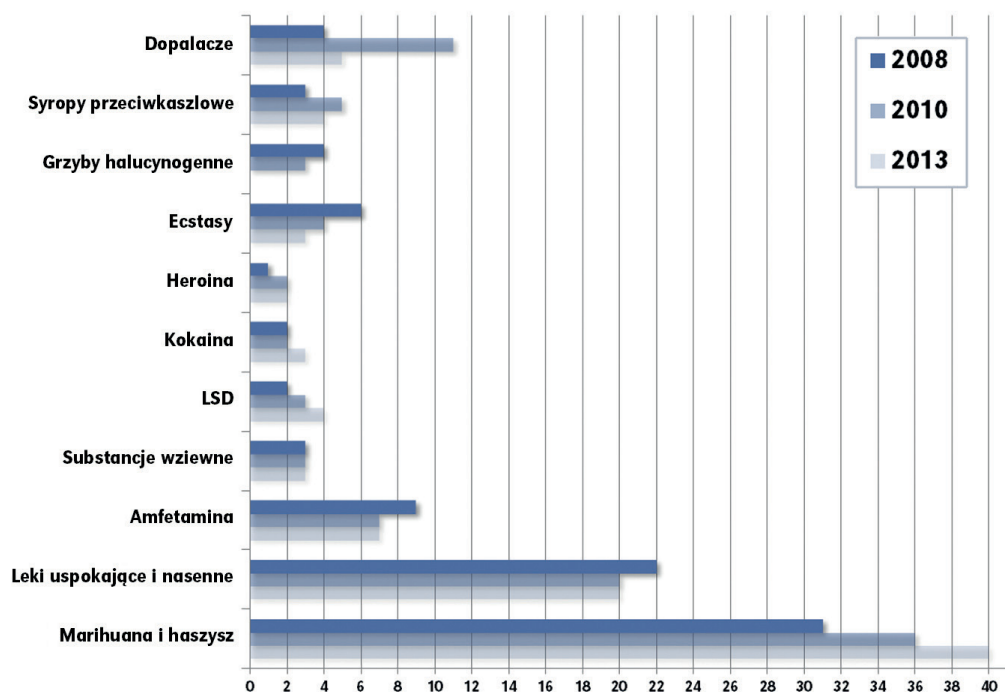
Wyniki z 2013 roku wskazują na spadek używania „dopalaczy”. Do kontaktu z „dopalaczami” kiedykolwiek w życiu przyznało się o ponad połowę mniej respondentów niż w 2010 roku, czyli 5%, a trzy razy mniejszy odsetek badanych używał ich w ciągu ostatniego roku (spadek z 7% do 2%), odsetek osób sięgających po nie w ostatnim miesiącu wyniósł natomiast 1%. Pomiar z 2013 roku pokazuje, że zamknięcie sklepów z „dopalaczami” miało wpływ na poziom ich konsumpcji. Przyjrzymy się używaniu „dopalaczy” według płci respondentów. Po tego typu środki sięgają przede wszystkim chłopcy (tabela 1). O ile do eksperymentów z „dopalaczami” przyznały się również dziewczęta (2,8%) to prawie w ogóle substancje te nie były używane przez nie w ciągu ostatniego miesiąca oraz roku.

Tabela 1. Używanie „dopalaczy” według płci

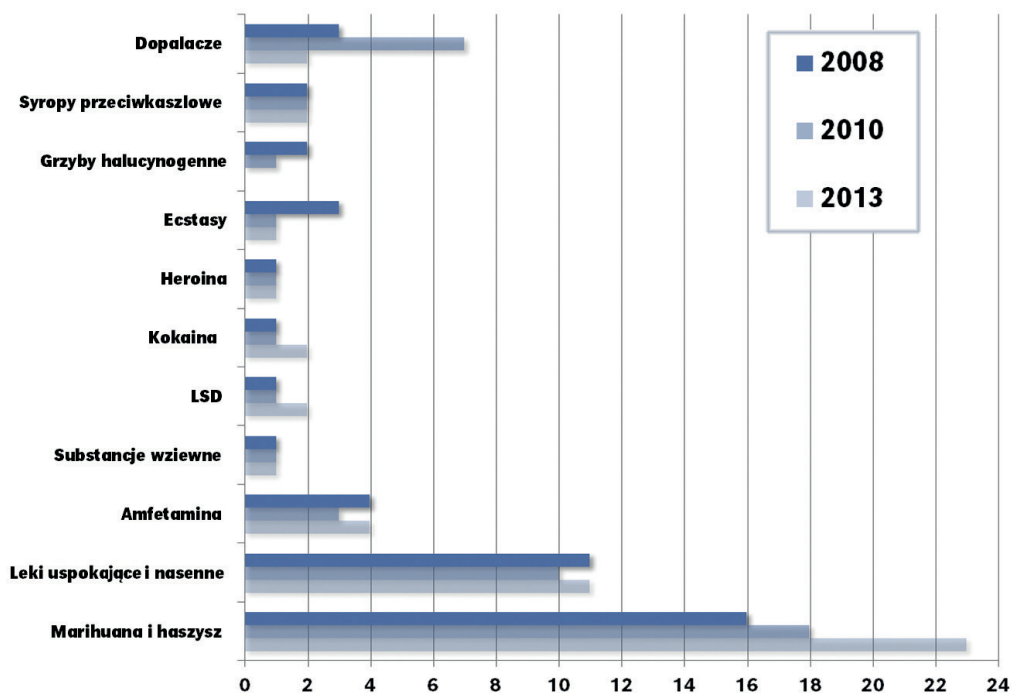
	Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem
Kiedykolwiek w życiu	8,1%	2,8%	5,2%
W czasie 12 miesięcy przed badaniem	3,9%	0,4%	2%
W czasie 30 dni przed badaniem	2,3%	0	1%

Według badania z 2013 roku spadła również dostępność „dopalaczy”. W roku 2010 ponad co trzeci badany deklarował łatwy dostęp do „dopalaczy”, podczas gdy w 2013 roku co piąty. Ponadto o 6 punktów procentowych wzrosły odsetki badanych, którzy zdobycie „dopalaczy” określili jako niemożliwe (25%) oraz jako trudne (28%). W tym samym czasie, to jest między rokiem 2010 a 2013, w opinii badanych dostępność marihuany nie uległa zmianie. W badaniu z 2010 roku uczniom zadano dodatkowe pytania o „dopalacze” – miały one na celu oszacowanie skali nowego zjawiska na rynku narkotykowym. Pierwszą kwestią poruszoną w badaniu była sama znajomość terminu. O „dopalaczach” słyszało 80% badanych w 2013 roku (90% w roku 2010), a co ósmy (12%) był w sklepie z „dopalaczami” (27% w 2010 roku). Spośród tych, którzy byli w takich sklepach, 40% dokonało tam zakupu (jak w 2010 roku). Przedmiotem pomiaru była również kwestia rodzajów produktów kupowanych przez uczniów. Spośród tych, którzy dokonali zakupu, 65% uczniów kupowało mieszanki ziołowe, 13% pigułki lub tabletki, 23% proszki. Należy podkreślić, że część uczniów, która deklarowała zakup „dopalaczy”, nie podała rodzaju zakupionego środka ani jego nazwy. Sprzedaż „dopalaczy” prowadzona jest również przez Internet. W ten sposób zakupu dokonał 1% ogółu badanych w obydwu pomiarach – w 2010 i w 2013 roku. Wyniki badania pokazują, że po zamknięciu sklepów z „dopalaczami” zakupy przez Internet nie stały się bardziej popularne.

Wykres 1. Używanie narkotyków kiedykolwiek w życiu (18-19 lat) (%)

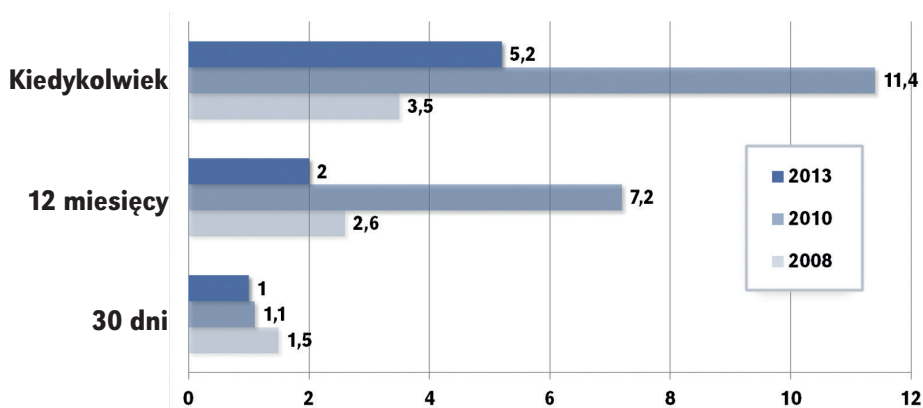

Wykres 2. Używanie narkotyków w ciągu ostatniego roku (18-19 lat) (%)

Źródło: Fundacja CBOS i KBPN

Wykres 3. Używanie „dopalaczy” przez uczniów (%)

Źródło: Fundacja CBOS i KBPN

Drugim badaniem na młodzieży szkolnej, które ujęło tematykę „dopalaczy” jest projekt Europejskiego Programu Badań Ankiетowych w Szkołach (ESPAD), realizowany w Polsce przez Instytut Psychiatrii i Neurologii. W 2011 roku Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii wraz z Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych zleciło realizację ogólnopolskiego audytoryjnego badania ankiетowego na temat używania alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną (Sierostawski 2011). Według

badania, najbardziej popularne substancje nielegalne po które sięga polska młodzież, to marihuana i haszysz. Używanie tych substancji zadeklarowało 24,3% uczniów w młodszej grupie wiekowej i 37,3% starszych uczniów. W obu przypadkach stanowiło to zdecydowany wzrost względem badań z 2007 r., gdzie do przyjmowania przetworów konopi przyznawało się blisko 16% respondentów młodszych uczniów oraz 27,9% badanych ze starszej grupy wiekowej. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku używania poszczególnych substancji w trakcie ostatniego roku. Do używania marihuany i haszyszu w czasie ostatnich 12 miesięcy przyznało się 20,1% młodszych uczniów (trzecie klasy gimnazjum) oraz 28,5% uczniów z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. W pomiarze z 2007 roku odsetki te wyniosły odpowiednio 10,9% oraz 17,4%. W odniesieniu do używania przetworów konopi w czasie ostatnich 30 dni w 2011 roku przyznało się do tego rodzaju praktyk 10,5% uczniów z młodszej grupy oraz 15,5% ze starszej. W 2007 roku odsetki te wyniosły odpowiednio 6,4% oraz 9,5%. Wśród substancji nielegalnych, na drugim miejscu pod względem rozpowszechnienia używania, jest amfetamina. Po najpopularniejszy w Polsce stymulant przynajmniej raz w życiu sięgnęło 4,6% 15-16-latków oraz 8,3% 17-18-latków. Nie odnotowano natomiast zdecydowanego zróżnicowania pomiędzy pomiarami w 2007 i 2011 roku w przypadku konsumpcji stymulantów oraz innych grup substancji.

Po raz pierwszy zapytano o „dopalacze” w 2011 roku. Używanie „dopalaczy” zadeklarowało 15,8% starszych uczniów oraz 10,5% młodszych. Do używania w ciągu ostatniego roku przyznało się odpowiednio 9% i 7,1% badanych w ciągu ostatniego miesiąca 2,2% i 2,5%.

Tabela 2. Używanie „dopalaczy” z uwzględnieniem płci badanych i ogółem. ESPAD (%)

Poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem
III klasy gimnazjum	Kiedyskolwiek w życiu	13,2	8,0	10,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	9,0	5,4	7,1
	W czasie 30 dni przed badaniem	3,5	1,6	2,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedyskolwiek w życiu	21,5	9,9	15,8
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	11,6	6,2	9,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	2,9	1,5	2,2

Używanie „dopalaczy” wydaje się być silnie zróżnicowane ze względu na płeć respondentów, co jest szczególnie widoczne w przypadku uczniów w wieku 17-18 lat. W przypadku wszystkich kategorii używania: kiedykolwiek w życiu, w czasie ostatnich 12 miesięcy oraz ostatnich 30 dni, dominują chłopcy. Największe zróżnicowanie ze względu na płeć badanych w używaniu „dopalaczy” kiedykolwiek w życiu można zaobserwować wśród uczniów II klas szkół ponadgimnazjalnych. Ponad dwukrotnie częściej po „dopalacze” sięgali chłopcy niż dziewczęta (21,5% oraz 9,9%).

Starsi chłopcy częściej sięgali po „dopalacze” niż ich młodsi koledzy, jednak różnica ta była znacząca w przypadku używania kiedykolwiek w życiu. Odsetki dziewcząt używających „dopalaczy” z młodszej i starszej grupy wiekowej różniły się jedynie nieznacznie.

Wyniki badania ESPAD pokazały, że wśród młodzieży szkolnej używającej „dopalaczy” dominują chłopcy ze starszej grupy wiekowej. Jedynie w przypadku używania „dopalaczy” w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, odsetki respondentów były nieznacznie wyższe dla chłopców młodszych (3,5% do 2,9% chłopców ze starszej grupy wiekowej). Stosunkowo niskie odsetki używających „dopalaczy” w czasie ostatnich 30 dni zarówno wśród dziewcząt, jak i chłopców mogą świadczyć o tym, że młodzi ludzie traktują nowe substancje raczej w sposób eksperymentalny niż używają ich regularnie.

Używanie „dopalaczy” w populacji generalnej

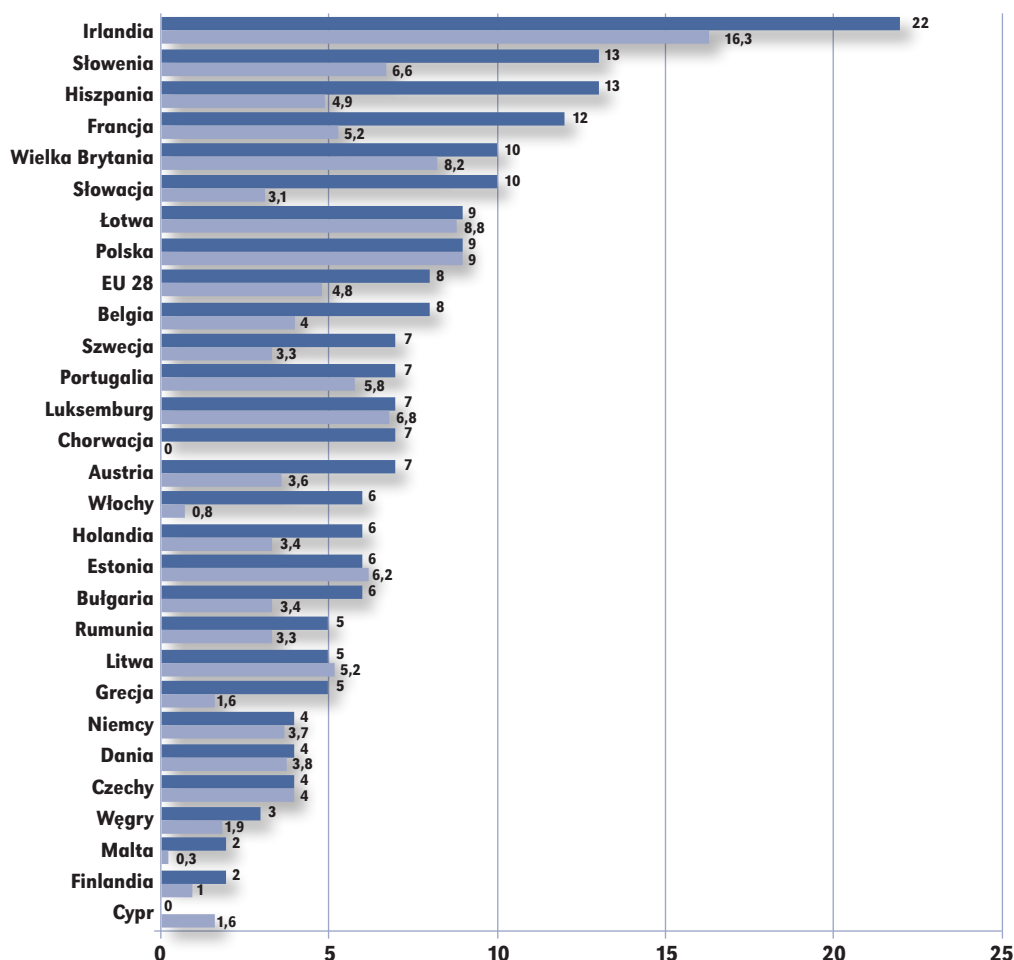
Poziom używania „dopalaczy” w populacji generalnej nie jest wysoki. W badaniach zrealizowanych w 2012 roku przez Fundację CBOS na populacji dorosłych mieszkańców, 1,4% badanych w wieku 15-64 lat przyznało się do ich używania kiedykolwiek w życiu (Malczewski, Misiurek 2013). W połowie 2013 roku przeprowadzone zostało badanie ilościowe na reprezentatywnej próbie Polaków powyżej 15 roku życia (n=1000). Część terenową zrealizowała firma TNS Polska, kwestionariusz zaś został przygotowany przez CINN KBPN. Badanie zrealizowano techniką CAPI, w ramach projektu OMNIBUS, za pomocą wywiadów osobistych (face-to-face), w domach respondentów. Wyniki omawianego badania wskazują na niewielki poziom używania nowych substancji psychoaktywnych w Polsce. Do przynajmniej jednorazowego kontaktu z „dopalaczami” przyznało się 2% respondentów, przy czym po „dopalacze” w nieznacznym stopniu częściej sięgali mężczyźni (3%) niż kobiety (2%). Używanie nowych substancji psychoaktywnych zadeklarował prawie co dwunasty badany w grupie wiekowej 20-24 lat (8%). Był to największy odsetek w analizowanych grupach wiekowych. O połowę mniejszy odsetek odnotowano wśród osób

w wieku 15-19 lat (4%). W pozostałych kohortach wiekowych odsetki wahały się od 3% (25-34 lata) do 0% (55-64 lata). W ciągu ostatniego roku przed badaniem „dopalaczy” używał 1% badanych. Ten sam wynik obserwuje się w przypadku wskaźników dotyczących ostatniego miesiąca, co wskazuje na niski poziom aktualnego używania. Dla osób w wieku 15-34 lat wskaźnik używania w ciągu ostatniego roku wyniósł 1,7%. Analiza miejsca zamieszkania respondentów deklarujących chociaż jednorazowy kontakt z „dopalaczami”, pozwala stwierdzić, że największy odsetek odpowiedzi odnotowano w miastach do 100 tys. mieszkańców (3%), a najmniejszy w miastach powyżej 500 tys. (1%). Jeśli przyjrzymy się wykształceniu osób sięgających po nowe substancje psychoaktywne, to najwyższy odsetek odnotowano wśród osób z wyższym wykształceniem (3%), najmniejszy zaś u badanych z wykształceniem podstawowym (1%) (Malczewski, Misiurek 2014).

Badania w Europie

Unia Europejska przeprowadziła m.in. badania rozpowszechnienia zjawiska nowych substancji na swoim terenie, które potwierdziły duże zagrożenie problemem, ukazały też znaczne zróżnicowanie tych niebezpieczeństw w różnych Krajach Członkowskich. Według badania (Eurobarometr) przeprowadzonego w pierwszej połowie 2011 roku wśród grupy 15-24-latków najwyższy poziom rozpowszechnienia nowych substancji psychoaktywnych odnotowano w Irlandii (16%), Polsce (9%), na Łotwie (9%) oraz w Wielkiej Brytanii (8%). Średnia europejska wyniosła w tym badaniu 5%. Pomiar został powtórzony w 2014 roku. Badanie pokazało wzrost używania nowych substancji psychoaktywnych w Europie do 8%. Warto zwrócić uwagę, że sytuacja w Polsce pozostała na tym samym poziomie (9% w 2011 roku oraz 8% w 2013 roku), gdy w połowie krajów europejskich odsetki osób sięgających po nowe substancje psychoaktywne wzrosły.

Wykres 4. Używanie nowych substancji psychoaktywnych w Europie (15-24 lata, n=12351, odsetki badanych)

Źródło: TNS Political & Social (2014)

Działania podejmowane wobec problemu dopalaczy

Aktywne monitorowanie sceny substancji psychoaktywnych na poziomie krajowym powinno być fundamentem podejmowanych działań i wymaga stałej współpracy z Europejskim Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii w Lizbonie (European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction/EMCDDA) oraz innymi krajami UE. Naukowa i interdyscyplinarna ocena ryzyka jest podstawowym elementem funkcjonowania wyspecjalizowanego programu EMCDDA, jakim jest Europejski System Wczesnego Ostrzegania o Nowych Narkotykach (Early Warning System/EWS). Jego celem jest: identyfikacja nowych substancji psychoaktywnych poja-

wiających się na europejskiej scenie narkotykowej, wymiana informacji, ocena ryzyka oraz opracowanie rekomendacji co do ewentualnej kontroli prawnej na poziomie europejskim dla Rady Unii Europejskiej. Partnerami w ramach Systemu są Krajowe punkty kontaktowe (National Focal Points) zlokalizowane w Krajach UE. W Polsce rolę taką pełni Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii (CINN) Krajowego Biura do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii (KBPN).

„Dopalacze” wymusiły na wielu środowiskach oraz instytucjach państwowych i publicznych podjęcie inicjatyw zmierzających do ograniczenia zjawiska oraz redukcji zagrożeń i szkód jakie ono spowodowało w obszarze zdrowia i bezpieczeństwa społecznego.

Wbrew opiniom kolportowanym przez handlarzy dopalaczami i niektóre środowiska, w tym również media, w krótkim czasie potwierdzona została opinia ekspertów i naukowców zajmujących się narkotykami i narkomanią, że każda substancja psychoaktywna w określonych warunkach (biorąc pod uwagę: skład, poziom dawki, właściwości substancji czynnej, częstotliwość przyjmowania, bio-psychiczne cechy osobnicze osoby zażywającej, okoliczności społeczne i środowiskowe itp.) może stać się niebezpieczna dla każdego, nawet sporadycznego czy przypadkowego użytkownika. Wbrew również upowszechnianym zapewnieniom skład chemiczny dopalaczy pozostawał najczęściej nieznanym, jak również zawierały one, i nadal zawierają, substancje często nowe i/lub nie badane, których wpływ na organizm ludzki nigdy nie został poddany analizom naukowym. Również działanie „dopalaczy” przyjmowanych łącznie z innymi substancjami psychoaktywnymi – legalnymi, jak alkohol czy leki oraz nielegalnymi – nie zostało zbadane, choć już wcześnie doświadczenia prowadziły do wniosków, że praktyki te mogą prowadzić do negatywnych i groźnych skutków zdrowotnych.

Badania laboratoryjne próbek różnych dopalaczy ujawniły ich kolejną niebezpieczną właściwość. Okazało się, że większość oferowanych produktów jest mieszanką dwóch, trzech i więcej różnego typu substancji. Jeżeli nawet w przypadku niektórych rozpoznanych pojedynczych substancji brak było danych na temat skutków (zarówno ostrych jak i przewlekłych) ich zażywania, to w przypadku ich mieszanek wiedza ta jest zupełnie szczątkowa lub wręcz żadna. Zjawisko to potwierdzają jednoznacznie badania próbek „dopalaczy” przeprowadzone w Narodowym Instytucie Leków (NIL), zgodnie z którymi, proporcjonalnie niewielka grupa wprowadzanych do obrotu produktów „kolekcyjnych” zawierała tylko jedną substancję psychoaktywną (17% zbadanych próbek). Wyniki analiz NIL pokazały, że 5% produktów sprzedawanych w sklepach z „dopalaczami” zawierało substancje nielegalne (n=3749).

Pomimo faktu, że część „dopalaczy” wykazywała rzeczywiście stosunkowo niskie właściwości psychoaktywne coraz częściej pojawiały się doniesienia o występowaniu po ich spożyciu nieprzyjemnych efektów ubocznych (wymioty, bóle głowy, dreszcze, ataki paniki lub lęku). W coraz poważniejszym zakresie raportowane były też przypadki zgłoszeń do oddziałów toksykolo-

gicznych i innych placówek medycznych osób, u których stwierdzano ciężkie zaburzenia zdrowia somatycznego (w tym stany zagrożenia utraty życia) oraz często psychicznego. Osoby te, jako źródło problemów, wskazywały spożycie „dopalaczy”.

Wszystkie te fakty wskazywały na konieczność podjęcia skoordynowanych i kompleksowych działań mających na celu ograniczenie wpływu „dopalaczy” na stan zdrowia publicznego. Działania zmierzające do ograniczenia lub zlikwidowania zagrożeń powodowanych przez „dopalacze” zmierzały w czterech podstawowych kierunkach:

- zmiany legislacyjne, umożliwiające podjęcie kontroli nad obrotem nowymi substancjami psychoaktywnymi,
- działania profilaktyczne, kierowane m.in. do środowisk potencjalnych użytkowników,
- bezpośrednie działania interwencyjno-prawne nakierowane na wyeliminowanie dopalaczy z rzeczywistości społecznej,
- zaangażowanie w problematykę dopalaczy innych krajów europejskich i Komisję Europejską.

Działania prawne

Pierwsza grupa działań zaowocowała wpisaniem na listę substancji kontrolowanych Ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii, w trzech kolejnych nowelizacjach w/w Ustawy, ponad 40 nowych substancji. I tak Ustawa o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 20 marca 2009 roku [Dz.U. z 2009 Nr 63 poz. 520], która weszła w życie 8 maja 2009 roku, wprowadziła pod kontrolę prawną dwie nowe substancje (BZP, JWH-018) oraz 15 roślin najczęściej występujących w składzie „dopalaczy” (ARGY-REIA NERVOZA, BANISTERIOPSIS CAAPI, CALEA ZACATECHICHI, CATHA EDULIS, ECHINOPSIS PACHANOI, KAVA KAVA, LEONOTIS LEONURUS, MIMOSA TENUIFLORA, MITRAGYNA SPECIOSA, NYMPHEA CAERULEA, PEGANUM HARMALA, RIVEA CORYMBOSA, SALVIA DIVINORUM, TABERNANTHE IBOGA, TRICHOCEREUS PERUVIANUS).

Ustawa o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 10 czerwca 2010 roku [Dz.U. z 2010 Nr 143 poz. 962] zaczęła obowiązywać od 25 sierpnia 2010 roku i zaskutkowała wprowadzeniem kontroli prawnej nad mefedronem oraz głównie grupą syntetycznych kanabinoli (JWH-073, JWH-398, JWH-250, JWH-200, CP 47,497 + homologi, HU-210).

4 marca 2011 roku Sejm uchwalił kolejną nowelizację Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii wprowadzającą na listę substancji kontrolowanych 23 nowe substancje wykryte w „dopalaczach”.

Obecnie trwają prace nad następną nowelizacją Ustawy. W przypadku ich zakończenia, w 2015 roku kontrolą zostanie objętych kolejne 114 nowych substancji psychoaktywnych.

Uzupełnianie list substancji kontrolowanych jest niezbędnym, ale z natury swojej pasywnym, reaktywnym sposobem reagowania na nowe niebezpieczeństwa.

Innego charakteru nowela prawna została zawarta w zmianie Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz Ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej z dnia 8 października 2010 roku [Dz.U. z 2010 r. nr 213; poz. 1396]. Weszła ona w życie 27 listopada 2010 roku i wprowadziła do polskiego systemu prawnego nowe jakościowo i bardziej aktywne formuły i elementy reakcji Państwa na problem nowych substancji. Przede wszystkim wniosła zdefiniowanie „dopalaczy” jako środka zastępczego. Środek taki rozumie ona jako „substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w każdym stanie fizycznym, lub produkt, roślinę, grzyba lub ich część, zawierające taką substancję, używane zamiast środka odurzającego, lub substancji psychotropowej lub w takich samych celach jak środek odurzający, lub substancja psychotropowa, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu nie jest regulowane na podstawie przepisów odrębnych; do środków zastępczych nie stosuje się przepisów o ogólnym bezpieczeństwie produktów”.

W dalszej treści ustawa zabrania „reklamy i promocji środków spożywczych lub innych produktów przez sugerowanie, że posiadają działanie takie jak substancje psychotropowe lub środki odurzające, lub ich użycie, nawet niezgodne z przeznaczeniem, może powodować takie skutki”, a za złamanie przepisów grozi grzywna, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

W celu zahamowania dalszego rozwoju podaży środków zastępczych na rynek polski ustawodawca zakazał przede wszystkim wytwarzania oraz wprowadzania do obrotu środków zastępczych. Kara za złamanie zakazu została ustalona na poziomie od 20 000 do 1 000 000 PLN. Jednocześnie nadzór nad przestrzeganiem przepisów powierzony został Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Zgodnie z znowelizowanym prawem właściwy Państwowy Inspektor Sanitarny ma prawo wycofać z obrotu na czas do 18 miesięcy produkty w celu ich zbadania, co do których zachodzi uzasadnione podejrzenie, że mogą być niebezpieczne dla życia. Koszty badań ponosi podmiot wprowadzający dany produkt do obrotu. Jeśli w drodze badań nie potwierdzona zostanie szkodliwość danego produktu, koszty badań mają być zwracane zainteresowanym przez Skarb Państwa.

Warto odnotować fakt, że nowe prawo w sposób jednoznaczny skierowane jest przeciw osobom i podmiotom wprowadzającym „dopalacze” na rynek substancji, a nie przeciwko konsumentom, traktowanym raczej jako ofiary wymienionego powyżej proceduru. Podejście tego typu stało się jak gdyby forpocztą kolejnych zmian w polskim prawie. Zmienia ono klimat generalnego podejścia do użytkowników substancji psychoaktywnych w naszej legislacji i praktyce prokuratorsko-sądowej – zgodne z postulatami oddzielenia „świata użytkowników” od „świata przestępców”.

Reakcje prawne i egzekwowanie prawa są niezbędnym, ale nie jedynym narzędziem walki z nowymi zjawiskami na scenie narkotykowej. Ilość i tempo pojawiania się tzw. nowych narkotyków jest tak wielkie na przestrzeni ostatnich lat zarówno na terenie Unii Europejskiej, jak i niektórych jej członków (w tym szczególnie Polski), że konieczne jest inwestowanie w inne, niż tylko egzekucja prawa, formy oddziaływań. Dlatego jednym z priorytetowych działań zarówno Państwa jak i społeczeństwa obywatelskiego, musi być edukacja publiczna i profilaktyka. Działania, zarówno te o charakterze uniwersalnym, skierowane do ogółu społeczeństwa, jak i o charakterze selektywnym, nakierowane na pracę w jego segmentach czy środowiskach szczególnie wrażliwych na nowe zagrożenia.

Działania profilaktyczne

W Polsce pierwsze działania zapobiegawcze, połączone z szeroko adresowanym programem edukacji publicznej w dziedzinie „dopalaczy”, realizowane głównie w środowisku Internetu (www.dopalaczeinfo.pl), podjęło Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii (KBPN) poprzez akcję edukacyjno-profilaktyczną „Dopalacze mogą Cię wypalić. Poznaj fakty”. Program adresowany został do młodzieży w wieku 15-25 lat, a więc potencjalnie najbardziej prawdopodobnej grupy klientów sklepów z „dopalaczami”. Priorytetami kampanii stała się potrzeba przeciwstawienia mitom rozpowszechnianym przez dystrybutorów „dopalaczy” (m.in. o bezpieczeństwie ich konsumpcji), przedstawienia faktów dostarczających rzetelnych informacji o nowych substancjach, ryzyku związanym z ich używaniem oraz ich rzeczywistym statusie prawnym.

Kolejna kampania informacyjna KBPN „dopalacze-wypalacze” adresowana została do rodziców i środowisk edukacyjno-wychowawczych. W jej ramach przygotowany został scenariusz zajęć z rodzicami oraz skierowana do nich ulotka informacyjna. Scenariusz i szeroko dystrybuowane ulotki pozwalały, każdej osobie z wykształceniem mającym zastosowanie w systemie szkolnym czy edukacyjnym, na przeprowadzenie zajęć z rodzicami czy opiekunami młodych ludzi. Informacje o kampanii dostępne były również na stronie www.kbpn.gov.pl

Ważnym elementem działań strukturalnych mających na celu ograniczenie zjawiska konsumpcji „dopalaczy” stał się przygotowany przez dr Krzysztofa Wojcieszka, na zlecenie KBPN, program profilaktyki uniwersalnej bazujący na metodach aktywizujących, adresowany do młodzieży szkolnej w wieku 15-18 lat.

Celem programu stało się dostarczenie młodym ludziom podstawowych informacji na temat „dopalaczy” i zagrożeń wynikających z ich używania, a w konsekwencji zwiększenia ostrożności i zmniejszenia otwartości na kontakty z tymi produktami.

Zastosowana metoda krótkiej interwencji profilaktycznej umożliwia twórcze wykorzystanie dysonansu poznawczego uczestników związanego z nową wiedzą i oceną ich własnych zachowań ryzykownych.

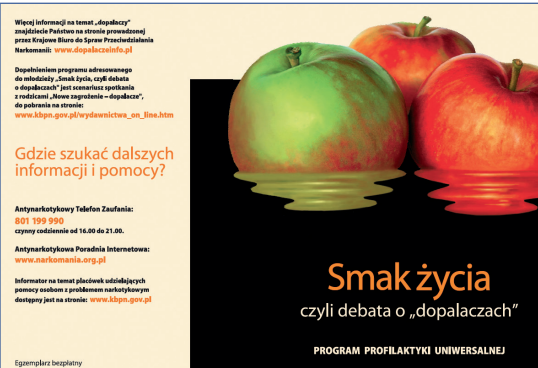
Zainicjowane zostały również aktywności innych instytucji niż KBPN w zakresie dotyczącym profilaktyki używania nowych substancji psychoaktywnych. Ministerstwo Edukacji Narodowej podjęło skoordynowaną akcję przygotowania materiałów dla dyrektorów szkół i i innych placówek na temat profilaktyki używania nowych narkotyków przez młodzież.

W ciągu kilku ostatnich lat powstał szereg materiałów profilaktycznych opracowany przez Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii. Materiały te zostały w większości wydane oraz są dostępne na stronie Krajowego Biura:

1. Program profilaktyki uniwersalnej „Smak życia, czyli debata o dopalaczach” bazujący na metodach aktywizujących, adresowany do młodzieży szkolnej w wieku 15-18 lat: http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=1244472 Materiał do prowadzenia zajęć profilaktycznych dla psychologa szkolnego, pedagoga szkolnego, profilaktyka, doświadczonego nauczyciela, wychowawcy lub lidera młodzieżowego.

2. Poradnik dla rodziców w formie broszury „Blżej siebie dalej od narkotyków” na temat problematyki substancji psychoaktywnych, adresowany do rodziców: http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=3648729

3. Scenariusz spotkania z rodzicami w szkole na temat „Dopalacze”, przewidziany do realizacji na około dwie godziny lekcyjne. Materiał do wykorzystania dla pedagoga, psychologa lub wychowawcy klasy. Celem spotkania jest zwrócenie uwagi rodziców na nowe zagrożenie: http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=879950

Więcej informacji na temat „dopalaczy” znajdziesz Państwo na stronie prowadzonej przez Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii: www.dopalacze.kbpn.gov.pl

Dopaleniem programu adresowanego do młodzieży „Smak życia, czyli debata o dopalaczach” jest rozmowa z ekspertami i rodzicami „Jesteśmy zapytani – dopalacze”, do pobrania na stronie: www.kbpn.gov.pl/wydawnictwa_on_line.htm

Gdzie szukać dalszych informacji i pomocy?

Antynarkotykowy Telefon Zaufania:
801 199 990
czynny codziennie od 16.00 do 21.00.

Antynarkotykowa Poradnia Internetowa:
www.narkomania.org.pl

Informator na temat placówek udzielających pomocy osobom z problemem narkotykowym dostępny jest na stronie: www.kbpn.gov.pl

Smak życia
czyli debata o „dopalaczach”

PROGRAM PROFILAKTYKI UNIWERSALNEJ

Egzemplarz bezpłatny

Bądź przyjacielem swojego dziecka.
Staraj się je zrozumieć i pomagaj mu bezpiecznie dorastać.

SZUKAJ POROZUMIENIA ze swoim dzieckiem

Gdzie szukać pomocy?

- ANTYNARKOTYKOWY TELEFON ZAUFANIA 801 199 990
Czynny codziennie od 16.00 do 21.00
dostępny także w formie bezpłatnej linii infolinii
- ANTYNARKOTYKOWA PORADNIA INTERNETOWA
www.narkomania.org.pl
- Informator na temat placówek udzielających pomocy osobom z problemem narkotykowym „DOPALACZE WOGA” i „WYPAŁACZ – POTRAJ FARTY”
www.kbpn.gov.pl
- Informator na temat placówek udzielających pomocy osobom z problemem narkotykowym „NARKOMANIA – GDZIE SZUKAĆ POMOCY”
dostępny jest na stronie: www.kbpn.gov.pl

RODZINNIK DLA RODZICÓW

Blżej siebie dalej od narkotyków

ISBN 978-83-88242-1-4

NOWE ZAGROŻENIE – „DOPALACZE”

dopalacze! wypalacze!

Spotkanie z rodzicami w szkole
(Projekt)

Czas trwania – 2 godziny lekcyjne
Osoba prowadząca: pedagog, psycholog lub wychowawca klasy

Cele spotkania:

- Zwrócenie uwagi rodziców na nowe zagrożenie;
- Dostarczenie podstawowych informacji o nowych środkach psychoaktywnych pojawiających się na rynku narkotykowym;
- Aktywizacja rodziców – pozyskanie ich jako koalicjantów szkoły w chronieniu dzieci i młodzieży przed szkodami wynikającymi z używania środków psychoaktywnych.

Metody: mini-wykład, dyskusja, burza mózgów.

4. Poradnik dla rodziców „O lekach, marihuanie, dopalaczach bez hysterii”. Publikacja ukierunkowana jest zarówno na zwiększenie wiedzy, jak i podniesienie umiejętności wychowawczych: http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=3208713

Ograniczenie podaży „dopalaczy”

W wyniku działań Państwowej Inspekcji Sanitarnej przede wszystkim rozpoczęto szkolenia na temat zjawiska, uruchomiono infolinię oraz przygotowano i dystrybuowano materiały edukacyjno-informacyjne dotyczące środków zastępczych. Ze strony Głównego Inspektora Sanitarnego najistotniejszym działaniem stała się jednak przeprowadzona bezpośrednia akcja wymierzona w punkty sprzedaży „dopalaczy”, która doprowadziła do ich zamknięcia lub likwidacji. Podstawą wkroczenia inspektorów inspekcji sanitarnej do sklepów z „dopalaczami” stała się rosnąca liczba informacji o hospitalizacjach związanych z „dopalaczami” oraz doniesienia medialne o kilku przypadkach ciężkich zatruc, a nawet zgonów z ich powodu. Począwszy od 3.10.2010 roku funkcjonariusze Państwowej Inspekcji Sanitarnej wraz z funkcjonariuszami Policji zamknęli wszystkie sklepy i hurtownie zajmujące się handlem tzw. „dopalaczami” (w liczbie ponad 1 300). Podstawą prawną ich działania były artykuły 27.1 oraz 31a ustawy z dnia 14 marca 1985 roku o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, podające, iż w przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia ludzi, inspektor sanitarny nakazuje m.in.: unieruchomienie zakładu pracy, lub jego części, zamknięcie obiektu użyteczności publicznej, wycofanie z obrotu środka spożywczego, przedmiotu użytku lub innego wyrobu mogącego mieć wpływ na zdrowie ludzi albo podjęcie lub zaprzestanie innych działań; decyzje w tych sprawach podlegają natychmiastowemu wykonaniu. Bezpośrednim skutkiem akcji stało się wyeliminowanie stacjonarnych punktów sprzedaży „dopalaczy” z rzeczywistości społecznej, a w następstwie tego faktu gwałtowny spadek informacji o zatruciach i innych zgłoszeniach do placówek leczniczych spowodowanych konsumpcją „dopalaczy”. W efekcie działań Policji i inspekcji sanitarnej zabezpieczono 12 000 próbek „dopalaczy”, których znaczna liczba została następnie przebadana.

Sytuacja międzynarodowa

Istotnym elementem odpowiedzi Państwa Polskiego na zagrożenia niesione przez nowe substancje psychoaktywne, stały się działania podjęte na arenie międzynarodowej. Strona Polska zarówno w okresie przygotowań do objęcia Prezydencji w Unii Europejskiej, jak i w trakcie jej realizacji, szczególną wagę przykładła do szeroko rozumianej problematyki zdrowotnej, w tym do zagadnień zdrowia publicznego oraz kwestii używania i nadużywania substancji psychoaktywnych. Zjawisko obrotu tymi produktami, które początkowo rozwijało się w środowisku Internetu i szybko przeniosło do świata realnego (liczba punktów sprzedaży „dopalaczy” w skali całego kraju przekroczyła liczbę 1300), zaczęło skutkować lawinowo narastającymi zgłoszeniami do szpitalnych izb przyjęć. Znalazły się w nich osoby z rozpoznaniem powikłań zdrowotnych spowodowanych przyjęciem substancji reklamowanych jako legalne i bezpieczne alternatywy dla narkotyków, oferowanych jako produkty kolekcjonerskie, nie przeznaczone do konsumpcji przez ludzi.

Działania podejmowane standardowo na poziomie Unii czy krajowym wobec pojawiania się nowych substancji, okazały się niewystarczające do poziomu zagrożenia zaobserwowanego w naszym kraju, a także i w kilku innych krajach europejskich. Jednocześnie nastąpiło znaczne zróżnicowanie oceny problemu „dopalaczy” w ramach Unii. W niektórych z krajów problem „legal highs” został zauważony ze znacznym opóźnieniem, a w niektórych nie uzyskał należytej uwagi i reakcji ze strony osób i instytucji zajmujących się problematyką substancji psychoaktywnych. W Polsce podjęto zdecydowane działania w walce z dopalaczami. W wyniku decyzji Głównego Inspektora Sanitarnego oraz operacji przeprowadzonej przez Policję zamknięte zostały wszystkie punkty sprzedaży „dopalaczy”. W efekcie podjętych działań m.in. znacznie spadła liczba zatruć spowodowanych używaniem „dopalaczy” w 2011 i 2012 roku, a przyjęte przez Rząd i Parlament zmiany prawne uniemożliwiły legalny obrót tego typu substancjami i produktami. Jednakże w dobie procesów globalizacyjnych, otwartych granic i swobodnego (np. w ramach Unii) przepływu osób i dóbr, żaden kraj nie jest w stanie samodzielnie rozwiązać wszystkich problemów pojawiających się na jego terenie. Dlatego też z inicjatywy Rządu Polski kwestie dotyczące „dopalaczy” podniesione zostały na forum Unii Europejskiej i zainicjowany został proces pogłębionej analizy tak samego zjawiska jak i form reakcji na nie. Prowadzenie badań nad zjawiskiem oraz implementację skutecznych narzędzi i metod przeciwdziałania „nowym narkotykom”, Polska uznała za jeden z wiodących tematów w trakcie polskiej Prezydencji. Z tych względów przedstawiciele naszego kraju w sposób szczególnie aktywny wspierali rozpoczęty przez Komisję Europejską proces ewaluacji Decyzji Rady 2005/387/WSiSW z dnia 10 maja 2005 roku w sprawie wymiany informacji, oceny ryzyka i kontroli nowych substancji psychoaktywnych. Zainicjowali i doprowadzili również w trakcie trwania Polskiej Prezydencji w Radzie Unii,

do uchwalenia i rozpoczęcia wdrażania paktu UE w sprawie zwalczania nielegalnej produkcji i obrotu narkotykami syntetycznymi. Prace redakcyjne nad paktem rozpoczęto kwietniu 2011 roku z udziałem zainteresowanych Państw Członkowskich, Komisji Europejskiej i Sekretariatu Generalnego Rady oraz Europolu.

Dział trzeci Paktu poświęcony został kwestii nowych narkotyków i definiuje wspólne podejście UE do problemu dopalaczy jako odpowiedzi na zjawisko wykorzystywania nowych kanałów dystrybucji tzw. „nowych narkotyków syntetycznych” – designer drugs.

Główne założenia Paktu programują na najbliższe lata działania UE w zakresie:

- nielegalnej produkcji narkotyków syntetycznych,
- przemytu narkotyków syntetycznych,
- nowych narkotyków syntetycznych,
- szkoleń dot. likwidacji nielegalnych laboratoriów narkotyków syntetycznych.

Dodatkowo, podczas polskiego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej, tematyka związana z „dopalaczami” (w kontekście nowych substancji psychoaktywnych) poruszana była na forum Horyzontalnej Grupy Roboczej ds. Narkotyków /HDG/ oraz w wąskim wymiarze także na szczepku komitetu COSI.

Analizując reakcję na problem nowych substancji psychoaktywnych, należy zwrócić uwagę, na istniejące w różnych krajach systemy prawne, które wyznaczały ramy podjętych działań, jak również określały szybkość reakcji na nowe zjawisko. Polski system prawa, polegający na wpisywaniu substancji na listę stanowiącą załącznik do Ustawy, oparte jest na prawie indywidulany.

Warto odnotować fakt, że polskie mechanizmy reakcji na zjawisko „dopalaczy”, np. wprowadzenie czasowego wycofania danego produktu z rynku, są rozpatrywane przez inne Kraje Członkowskie jako obiecujące narzędzia walki z tym problemem. Rozwiązania, podobne do polskich, wprowadziła np. Rumunia, która również zmierzyła się z poważnym zagrożeniem wynikającym z pojawienia się nowych substancji psychoaktywnych.

Polskie doświadczenia w obszarze przeciwdziałania NSP prezentowane były w wielu krajach Unii Europejskiej podczas konferencji i spotkań eksperckich m.in. w Amsterdamie, Lizbonie, Londynie, Brukseli, Frankfurtu, Rzymie, Budapeszcie jak i poza Unią: Palm Springs, Skopje, Tbilisi. W ramach kontynuowania współpracy międzynarodowej Centrum Informacji (Polski REITOX Focal Point¹) Krajowego Biura do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, zorganizowało we współpracy z Węgierskim Focal Pointem

¹Reitox Focal Point jest to sieć krajowych Centrów Monitorujących, współpracujących z EMCDDA: <http://www.emcdda.europa.eu/about/partners/reitox-network>

oraz Europejskim Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EM-CDDA) międzynarodową konferencję dotyczącą nowych substancji psychoaktywnych pt. Reitox Academy on New Psychoactive Substances. Spotkanie odbyło się w Warszawie na początku września i było kontynuacją pierwszej konferencji ekspertów z 2012 roku w Budapeszcie. We wrześniowej konferencji wzięli udział eksperci z ponad 20 krajów, przede wszystkim z Unii Europejskiej, ale również Norwegii, Macedonii, Serbii oraz Gruzji. W ciągu dwóch dni wygłoszono 25 prezentacji z ponad 10 krajów na temat różnych aspektów problemu „dopalaczy” i przeciwdziałaniu temu zjawisku. Polska obecnie uczestniczy w międzynarodowym projekcie z Francją (lider projektu), Holandią, Wielką Brytanią oraz Czechami o nazwie „I-Trend”, realizowanym ze środków Komisji Europejskiej. Projekt ma na celu opracowanie narzędzi do internetowych badań nowych substancji psychoaktywnych wykorzystując metody ilościowe i jakościowe. Polskim przedstawicielem w projekcie jest Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, która odpowiada za komponent ilościowy (badania on-line). Celem badania jest również określenie najczęściej występujących nowych substancji psychoaktywnych (tzw. TOP 10) i stworzenie dla nich folderów zawierających przydatne informacje dla praktyków z obszaru profilaktyki czy leczenia. W 2013 roku TOP10 opracowany na podstawie danych z laboratoriów zawierał następujące substancje: 3,4-DMMC; 3-MMC; AM-2201; Brepheprone; Ethcathinone; MDPBP; Pentedrone; alfaPVP; UR-144; pMPPP.

Nowa legislacja w Europie

Obecnie trwają prace nad nową europejską legislacją dotyczącą nowych substancji psychoaktywnych. Komisja Europejska przedstawiła w ubiegłym roku projekt przepisów, które mają umożliwić skuteczniejszą walkę z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Na podstawie przepisów proponowanych przez Komisję niebezpieczne substancje psychoaktywne będą szybko wycofywane z rynku bez wpływu na ich legalne wykorzystanie do celów przemysłowych i handlowych. Według Komisji Europejskiej Europa musi działać w sposób skuteczny i zdecydowany. Obecny system wykrywania i zakazywania nowych substancji psychoaktywnych, ustanowiony w 2005 roku, nie jest dostosowany do obecnie dynamicznie zmieniającej się sceny narkotkowej. Nowe rozwiązania będą działać o wiele szybciej. Obecnie, objęcie danej substancji zakazem w UE zajmuje przynajmniej dwa lata. W przyszłości Unia będzie w stanie wprowadzić taki zakaz w ciągu zaledwie 10 miesięcy. W wyjątkowo poważnych sytuacjach procedura ta zostanie jeszcze bardziej skrócona, możliwe będzie również wycofanie substancji z rynku ze skutkiem natychmiastowym na okres jednego roku. Na podstawie tego przepisu substancja nie będzie już dostępna dla konsumentów, a w tym czasie przeprowadzona zostanie pełna ocena ryzyka

i podjęta ostateczna decyzja. W obecnym systemie nie ma możliwości zastosowania środków tymczasowych i Komisja musi czekać, aż sporządzone zostanie sprawozdanie z pełnej oceny ryzyka, zanim przedstawi wniosek w sprawie ograniczeń dotyczących danej substancji. Nowy system pozwoli na stosowanie stopniowego podejścia. W efekcie, substancje, które stwarzają umiarkowane zagrożenie, zostaną objęte ograniczeniami na rynku konsumenckim, natomiast substancje stanowiące duże zagrożenie – pełnymi ograniczeniami rynkowymi. Tylko najbardziej szkodliwe substancje, które stwarzają poważne zagrożenie dla zdrowia konsumentów, zostaną poddane przepisom prawa karnego, jak w przypadku nielegalnych narkotyków – czyli zostaną zdelegalizowane w Europie. Nowy wniosek musi zostać przyjęty przez Parlament Europejski i Państwa Członkowskie w Radzie Unii Europejskiej, aby stał się obowiązującym prawem.

Rynek „dopalaczy” w 2014 roku

Aktywne działania przeciwko „dopalaczom”, podejmuje wiele instytucji – przede wszystkim jednak jest to Służba Celna, Straż Graniczna oraz Policja. Policja zabezpiecza „dopalacze”, które są objęte kontrolą prawa narkotkowego. W 2013 roku zabezpieczono: Mephedrone (2939 g.), Salvia Divinorum (1 g.), 4 MEC (9558 g.), MDPV (620 g.), Synthetic cannabinoid (110 g.). Służba Celna zatrzymuje przede wszystkim przesyłki na granicy kraju. W połowie 2013 roku w jednym z Urzędów Celnych ujawniono przesyłkę 60 kg z Chin „dopalacza” o nazwie pentedron, który został zgłoszony jako materiał do produkcji betonu. Wprowadzenie nowych mechanizmów kontroli spowodowało zmianę w działaniu dystrybutorów i sprzedawców „dopalaczy”. Obecne sklepy z „dopalaczami” starają się nie reklamować swojej działalności, jak to było w latach 2008-2010. Punkty dystrybucji ukrywają sprzedaż wśród innych towarów oraz nie umieszczają szyldów informujących o możliwości zakupu, jak to było do 2010 roku. W 2014 roku działało około 100 sklepów z „dopalaczami” w Polsce, które są kontrolowane i zamykane przez Inspekcję Sanitarną. Jednakże właściciele niektórych z nich otwierają je ponownie w ramach kolejnej, zakładanej spółki. Działania Inspekcji Sanitarnej przedstawione są w tabeli 3. W 2014 roku Inspekcja Sanitarna nałożyła ponad 7 mln kar na właścicieli sklepów, które trudno wyegzekwować, ponieważ spółki te likwidują często swoją działalność po rozpoczęciu działań przez Inspekcję Sanitarną. Oprócz punktów stacjonarnych w Polsce działa co najmniej kilkanaście sklepów internetowych, w których można zamówić „dopalacze”. Przesyłka dostarczana jest z reguły w ciągu 2-3 dni z możliwością płatności przy odbiorze. Portale mają swoje strony za granicą jak np. internetowy sklep kolelcjoner.nl

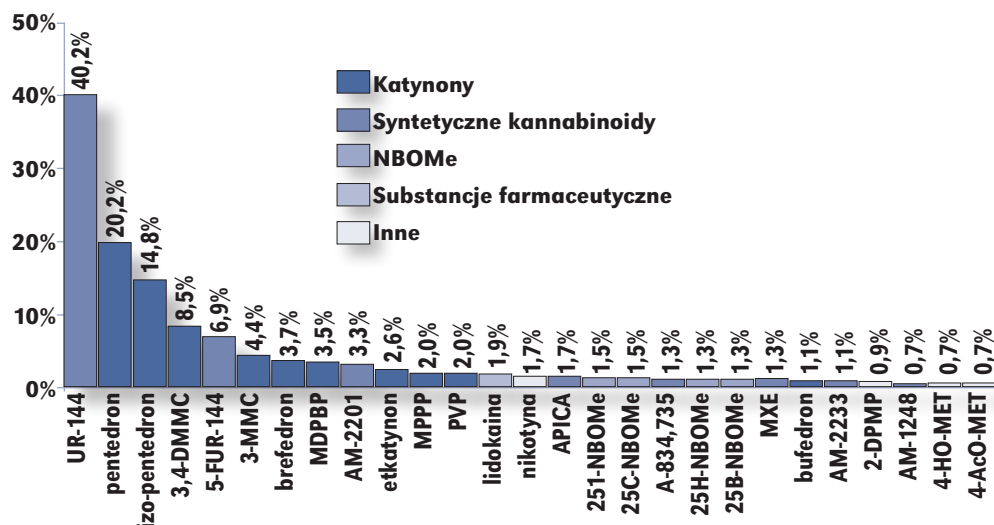
Tabela 3. Działania Państwowej Inspekcji Sanitarnej w zakresie środków zastępczych w latach 2011-2014

Rok	Liczba kontroli	Nałożone kary w PLN	Liczba ujawnionych podmiotów wprowadzających do obrotu środki zastępcze	Liczba pobranych próbek do badań laboratoryjnych	Liczba zabezpieczonych produktów
2011	335	0	11	35	1 819
2012	548	495 000	103	443	19 997
2013	779	10 669 370	134	1 448	28 402
2014 6 mies.	333	7 790 100	128	728	25 389

Źródło: Białas 2014, GIS

Warto podkreślić, iż oferta sklepów internetowych nie jest taka sama jak oferta sklepów stacjonarnych. Najbardziej popularny „dopalacz” w 2013 roku UR-144 (syntetyczny kanabinoid), który nadal według danych Narodowego Instytutu Leków oraz GIS jest na rynku, w 2014 roku był bardzo trudny do kupienia w sklepach internetowych. Duża część oferowanych przez nie produktów to *research chemicals* (RC). Są to produkty sprzedawane w postaci proszków jako materiały do analiz chemicznych. UR-144 oferowany jest najczęściej nie jako substancja pod swoją nazwą, ale dodawany do mieszanek ziołowych. Sprzedawca i producent nie ujawnia składu tych substancji. Na wykresie 5. przedstawione zostały wyniki analiz „dopalaczy” Narodowego Instytut Leków w 2013 roku.

Wykres 5. Analizy „dopalaczy” Narodowego Instytut Leków w 2013 roku

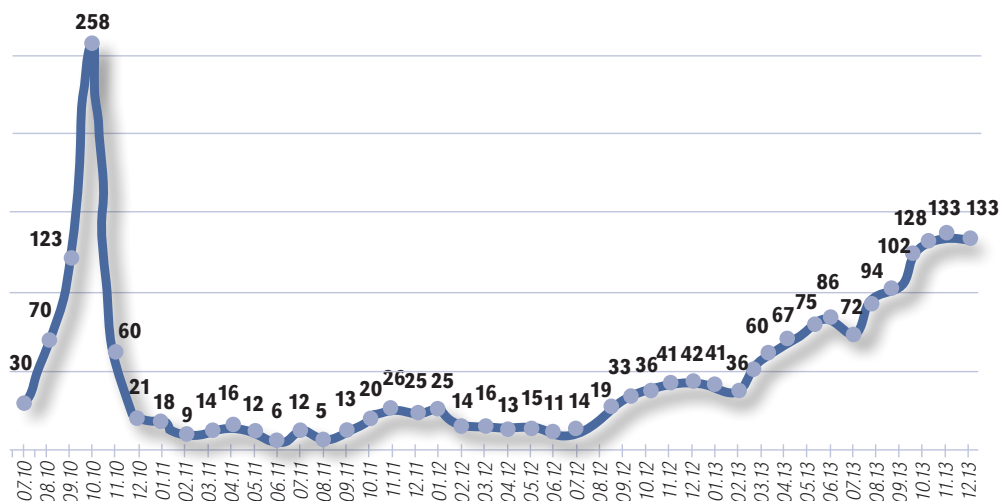

Źródło: Błazewicz 2014 – Narodowy Instytut Leków

Nowe wyzwania

Ostatnie dane dotyczące zatruc pokazują na wzrost liczby interwencji medycznych, które prawdopodobnie podejmowano z powodu używania „dopalaczy” (wykres 6). Na wykresie przedstawiono informacje do końca 2013 roku. Według najnowszych informacji uzyskanych od Krajowego Konsultanta ds. Toksykologii Klinicznej w 2014 roku do lipca 2014. odnotowano już ponad 1100 takich przypadków. Dane przedstawione w pierwszej części publikacji wskazują na spadek używania „dopalaczy” wśród młodzieży. Należy jednak wziąć pod uwagę, że „dopalacze” zaczęto używać w bardziej niebezpieczny sposób tj. w formie iniekcyjnej i coraz częściej powodujące zatrucia. W 2013 i 2014 roku (do października) odnotowano w sumie 6 zgonów wśród osób, które zażyły „dopalacze”. Z badań wśród klientów programów wymiany igieł i strzykawek wiemy, że 12% osób w tych programach używa mefedronu, a 15% „dopalacze” (Malczewski 2013a). Osoby, które zadeklarowały używanie mefedronu, w zdecydowanej większości zażywały go iniekcyjnie w 2012 roku (90%). W 2010 roku odsetek ten był o wiele mniejszy, bo wyniósł 40%. W 2013 roku ponownie rozpoczęto otwieranie sklepów stacjonarnych z „dopalaczami”, jednak ich liczba uległa zmniejszeniu w stosunku do 2010 roku. Głównym źródłem zaopatrzenia są nadal sklepy internetowe.

Wykres 6. Liczb interwencji medycznych z powodu podejrzenia zatrucia „dopalaczami”

Źródło: dr.n.med. Piotr Burda, Krajowy Konsultant ds. Toksykologii Klinicznej, Ośrodek Kontroli Zatruc – Warszawa

Podsumowanie

Działania podjęte w Polsce w celu zahamowania problemu nowych substancji zaowocowały szerokim efektywnym spektrum aktywności (liczne zmiany prawa, uzupełnianie list substancji kontrolowanych, profilaktyka i edukacja, nadzór i działania bezpośrednie wymierzone przeciw punktom sprzedaży, przeniesienie tematyki na forum europejskie), np. spadkiem raportowanych incydentów zagrożenia życia i zdrowia spowodowanych konsumpcją „dopalaczy”. Jednak nie jest to zwieńczony triumfem koniec problemu „dopalaczy” w naszym kraju. W myśl zasady, że każdej akcji towarzyszy reakcja – spadek dostępności nowych substancji w punktach sprzedaży stacjonarnej spowodował wzrost podaży w „sieci”, przeniesienie handlu do krajów ościennych (Czechy) czy wzrost zainteresowania wprowadzaniem na rynek kolejnych alternatyw dla substancji kontrolowanych. Należy też zwrócić uwagę, że pomimo zamknięcia sklepów niektóre z „dopalaczy” uzupełniły grupę tradycyjnych substancji psychoaktywnych na nielegalnym rynku np. mefedron, który jest stosowany w iniekcjach przez osoby uzależnione od opiatów, w tym również pacjentów programów substytucyjnych.

Warto podkreślić, iż nowe rozwiązania przeciw „dopalaczom” nastawione są przeciwko producentom i handlarzom, a nie użytkownikom. Posiadanie środków zastępczych, jak w języku prawnym nazwane zostały „dopalacze”, nie jest karalne. Kara administracyjna może być nałożona na osoby, które wprowadzają je do obrotu. Nowym podmiotem, który na mocy prawa zajmuje się przed wszystkim środkami zastępczymi, jest Inspekcja Sanitarna. Służba sanitarna odpowiedzialna jest za kontrolę podmiotów podejrzewanych o sprzedaż środków zastępczych oraz za wycofanie ich z rynku w celu zbadania szkodliwości tych substancji.

Problem „dopalaczy” jest problemem ważnym, ale musi być analizowany jako element łańcucha wielu wyzwań przed którymi stają społeczeństwo i jego wyspecjalizowane instytucje, odpowiedzialne za polską politykę antynarkotykową. Obecna scena narkotykowa ulega stałym zmianom o charakterze ilościowym i jakościowym. Zmieniającym się wzorom konsumpcji substancji psychoaktywnych towarzyszy cały katalog zjawisk. Są one powiązane zarówno z przeciwdziałaniem podaży narkotyków np. poprzez Internet czy też stosowanie innowacyjnych technik przemytu, jak i z ograniczaniem popytu i redukowaniem szkód zdrowotnych powodowanych przez narkotyki i narkomanię. Wśród tych ostatnich zagadnień uwypukla się problematyka prowadzenia pojazdów pod wpływem substancji psychoaktywnych czy też niezgodne z potrzebami leczniczymi stosowanie leków. Nie bez wpływu na „sytuację dopalaczy” są też zmieniające się postawy społeczne w kwestii umiejscowienia narkotyków wśród innych problemów społecznych i powiązane z tym zjawiskiem zmiany stosunku do użytkowników niektórych narkotyków oraz do samych substancji np. wzrastająca popularność postaw tolerancyjnych w odniesieniu do używania narkotyków, a szczególnie konopi indyjskich.

Problem nowych narkotyków wymaga stałej aktywności Państwa i współpracy wielu osób i instytucji. Wiedza na temat tego dynamicznie rozwijającego się zjawiska systematycznie rośnie, co pomaga lepiej zrozumieć jego charakter. Jednak w dalszym ciągu konieczne jest wypracowanie bardziej skutecznych, zakotwiczonych w polskim prawie, metod oraz mechanizmów monitorowania pojawiania się nowych substancji.

Warunkiem podstawowym skutecznego dialogu społecznego i reakcji wyspecjalizowanych instytucji jest budowanie odpowiedzi na dane zjawisko w oparciu o monitoring i badania dotyczące jego charakteru i reperkusji. Należy to robić nie w oparciu o system mitów otaczających dane zjawisko, często indywidualnych, niepotwierdzonej refleksji naukowej, opiniach i przekonaniach, czy też pod presją mediów.

Dlatego potrzebą chwili staje się przyjęcie rozwiązań strukturalno-organizacyjnych. Uruchomią one proces powstawania systemu monitorowania zdarzeń medycznych w naszym kraju i systemu oceny ryzyka pojawiających się na polskim rynku narkotykowym nowych substancji i produktów o charakterze psychoaktywnym i szkodliwym dla zdrowia oraz bezpieczeństwa obywateli.

Piotr Jabłoński, Artur Malczewski
Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii

Bibliografia

Council Decision 2005/387/JHA of 10 May 2005 on the information exchange, risk-assessment and control of new psychoactive substances.

Błażewicz A., (2014) „Identyfikacja nowych substancji psychoaktywnych w próbkach z polskiego rynku (2013-2014)” – prezentacja ppt na konferencji CINN KBPN 2-3 października 2014 Warszawa. Narodowy Instytut Leków.

Białas B., (2014) „Realizacja zadań Państwowej Inspekcji Sanitarnej w zakresie przeciwdziałania wprowadzaniu do obrotu środków zastępczych („dopalaczy”)” – prezentacja ppt na konferencji CINN KBPN 2-3 października 2014 Warszawa.

Fijałek Z., (2010) The approach adopted by the National Medicines Institute for determination of new psychoactive substances; Legal Highs, Designer Drugs (DDs), 7-8 march 2011, ppt. Narodowy Instytut Leków.

Jabłoński P., Malczewski, A. (2014), ‘„Dopalacze”, czyli nowe substancje psychoaktywne, skala zjawiska i przeciwdziałanie’. Serwis Informacyjny NARKOMANIA 2 (66), str. 11-15.

Jabłoński P., Malczewski, A. (2014), ‘„Dopalacze”, czyli nowe substancje psychoaktywne, skala zjawiska i przeciwdziałanie – cz II’. Serwis Informacyjny NARKOMANIA 2 (67).

Malczewski A., (2011), ‘„Dopalacze” – nowe zjawisko na scenie narkotykowej’, Remedium nr 2 (215), str. 26-27.

Malczewski A., (2012), ‘„Dopalacze” w Europie – skala zjawiska oraz podjęte działania’, Remedium nr 3 (228), str. 26-27.

Malczewski A., (2013), ‘„Dopalacze” – sytuacja epidemiologiczna, rynek oraz kontrola’. Terapia Uzależnienia i Współuzależnienia 5, str. 19-21.

Malczewski A., (2013a) „Odbiorcy programów wymiany igieł i strzykawek w 2012 roku – wyniki badań”. Serwis Informacyjny NARKOMANIA 2 (62), str. 12-17.

Malczewski A., „Młodzież a substancje psychoaktywne” w Badora, B. i inni (2014) Młodzież 2013. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej: http://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=673746

Malczewski A., Misiurek A., (2013), „Używanie nielegalnych substancji psychoaktywnych – wyniki badań”. Serwis Informacyjny NARKOMANIA 1 (61), str. 10-14.

Malczewski A., Misiurek A., (2014), „Używanie i postawy wobec substancji psychoaktywnych w populacji generalnej w 2013 roku”. Serwis Informacyjny NARKOMANIA 4 (68).

Minister Zdrowia (2014), „Informacja o realizacji działań wynikających z Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomanii za rok 2013”, Warszawa.

Sierosławski J., (2011) „Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną”. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011 r. Europejski program badań ankietowych w szkołach ESPAD. Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2011.

Opracowanie Służby Celnej pt. Studium Dopalacze (2014) materiały wewnętrzne.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 179, poz.1485).

Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2011 r. Nr 117, poz. 678).

TNS Political & Social (2014) Young People and Drugs – Flash Eurobarometer 401. European Commission

Notatki

Notatki

Handwriting practice lines consisting of 30 horizontal dotted lines.